

פרק י"ב

הקבלה כמעשה אסתטי

אחד הרעיונות החשובים להכנת עולמו הספרותי של בורחס, כפי שחזרתו והדגשתו בפרקים הקודמים, הוא שטקסטים מטאפיסיים, תיאולוגיים, או מיסטיים יכולים לשמש מקור להנאה אסתטית, או מקור להשראה אסתטית, ללא כל קשר לשאלה, האם הרעיונות שהם מייצגים הם רעיונות נכונים או בלתי נכונים, וללא קשר לשאלה, האם אנתנו מאמינים או איננו מאמינים בעיקרי המשיגות המתבטות על טקסטים אלה. מתוך הפרסקטיבה הזאת יש לראות את התעניינותו העמוקה של בורחס בתורות המיסטיות של המזרח, וגם את התיאורים הרבים של הוויות מיסטיות מטוגים שונים שאנו פוגשים ברבים מסיפוריו. בורחס גם הרבה לכתוב על בעיות יסודיות של התיאולוגיה הנוצרית, בנון שאלת משמעותו של השילוש הקדוש, וגם כתיבה זו יש להבין מתוך פרסקטיבה דומה. בורחס לא היה מחויב אף לא לאחת מהאמונות שבהן עסק בכתיבו, וגם לא חיפש בספרים שעל אודותם כתב תשובות לשאלות קיומיות או מוסריות. בורחס היה סקפטיקן מוחלט, והאמונה הדתית היחידה, שעליה הצהיר אִי-פעם, הייתה מעין פנתאיזם מתסוג שהגה שפינוזה, כלומר, מעין זהות מוחלטת בין אלוהים והיקום, או בין אלוהים לטבע.

באחרית-דבר של אחד מספריו הסביר בורחס בדרכו היפה את יחסו לטקסטים מטאפיסיים הנשען על בסיס אסתטי:

[בדיעבד, אני מגלה בסיפוריין] נטייה לחבב רעיונות רחיים או פילוסופיים בשל ערכם האסתטי, או אפילו בשל ייחורם או בשל היסודות הפלאיים שבהם. נטייה כזאת מצביעה, אולי, על הסקפטיזם היסודית שבמהותי.

מותת, בין טקסט בוח לבין מושג אחר, קרוב אליו, שעליו דיברנו בפרקים קודמים, והוא המושג של הטקסט הקלאסי. וואלו וקריאת טקסט היא עבור בורחס חוויה דינמית, המשתנה עם הזמן, הרי מה שחופר טקסט לקלאסי היא ההתייחסות המיוחדת של הקוראים אליו. "ספר אינו חופך לקלאסי – כתב בורחס – בשל מעלה זו או אחרת החבויה בו. ספר קלאסי הוא ספר אשר, מסיבות שונות ומשונות, דורות אחרי דורות קוראים אותו בלהט ובאמנות מסתורית". אבל בין זה לבין הרעיון של ספר קודש מפרד מרחק רב. בורחס טען, שהמושג של ספר קודש היה במקורו ייחודי לתרבויות המזרח, ולא ניתן היה למצוא אותו בתרבויות המערב. בתרבויות המערב התקיים אמנם פולחן הספרים, שהוא פולחן אולי מזוהם, לדעתו של בורחס, אבל הוא עדיין רחוק מהאמונה בקיומו של טקסט קודש, שהוא הרעיון העומד בבסיס המסורת הקבלסטית.

נרבותן לרזומה בשני הספרים הקלאסיים של תרבות יוון העתיקה: האיליאדה והאודיסיאה. היוונים רחשו כמובן הערצה עצומה לספרים הללו, וההערצה הזאת, התבטאה, למשל, באגדתה על גיבורים כמו אלכסנדר הגדול, אשר מוחת לכריזתו החזיק כל לילה את שני הסמלים לגבורתו כלוחם: חרב והאיליאדה. אבל ברור, שאיש מקרב היוונים לא טען שכל מלה וכל חרה בספרים הללו נכתבו כפי שנכתבו מתוך הכרה, ושהם היו בלתי-נמנעים. הגורם לדחייכותו זו מוסבר בכך, שעבור התרבויות הללו המלה הכתובה הופיעה בעיקר כליווי למלה המדוברת, ולא היוותה בשבילם ישות סגורה ומוגמרת בפני עצמה. היחס של היוונים לטקסט הכתוב באה לידי ביטוי, למשל, בדברי אפלטון, כאשר השווה ספר יודע לענות: "דוגמה אחרת מתוך אותה תרבות משמש הוא אנו יודע לענות". דוגמה אחרת מתוך אותה תרבות משמש פיתגורס, שלא השאיר אחריו מלה כתובה. בורחס הסביר התנהגות זו בטענה, שלא שפיתגורס לא רצה לקבע את מישנתו על ידי קשירתה לטקסט. ברור, שיהייה לטקסט של תרבות המושחתת על הרעיון של הטקסט הקודש, הקודם לברואה, ואשר הברואה מתנהלת על פני שונה במחלתו מן היחס לאותו טקסט מצד תרבות מן התרבות היוונית.

כאשר דיבר בורחס על תרבויות המזרח, שטיפחו את מושג

הקבלה היהודית נמנית עם אותם מקורות מיסטיים שעוררו את סקרנותו של בורחס, ולא יהיה זה מוזם לטעון, שזה המקור שרתק את דמיונו יותר מכולם. בורחס הרגיש משיכה אינטלקטואלית מיוחדת במינה כלפי הקבלה מאז נודע לו על קיומה. מהו, בעצם, הייחוד הבולט של הקבלה, שמשך את דמיונו של בורחס עד כדי כך מבל? מה שאמרתיו ער כה ברור, שלא עיקרי המישה הקלביסטית כשלעצמם הם אלה שעניינו אותו, וגם לא עצם התשובות שניתן למצוא בה לשאלות דתיות וקיומיות באלה ואחרות. בורחס לא השתכנע ולא קיבל, מתוך הקריאה בקבלה, את האמונה בגילגול הנשמות, או בנוכחות השכינה עלי אדמות, או בהיררכיה של הספירות. הוא גם לא חופש להשיג באמצעות הקבלה דרך לחוויה של התעלות מיסטית, כשם שלא חיפש זאת בטקסטים של תרבויות אחרות. ברור שלא, כמו לגבי כל טקסט אחר, בורחס חיפש בקבלה את הערך האסתטי של הרעיונות המופיעים בה. ההתלהבותו הגדולה של בורחס מן הקבלה נבעה מכך שהיא מצא בה רעיון חדשני, שונה, עמוק, ולדעתו גם יפה במיוחד, שלא מצא קודם לכן בספר אחר או במישה אחר. הרעיון המיוחד הזה הוא המעמד שהקבלה מייחסת לטקסט המקראי: הרעיון שעל פני הטקסט הזה הוא טקסט קודש, טקסט אבסולוטי שנכתב על ידי האלוהים בעצמו, ושעל פיו ממש נברא העולם כולו.

התלהבותו זו של בורחס מן הרעיון היסודי של הקבלה, כפי שהיארתיו לעיל, עלולה להיראות תמוהה במבט ראשון. מה מיוחד כל כך בדבר, שואלים אולי הקוראים את עצמם. ובכן, במקורה הזאת באה לידי ביטוי מוחשי יכולתו המופלאה של בורחס להבין את המשמעות הטמונה ברעיון המוצג בטקסט ולהסביר לנו את המשמעות הזו על ידי כתיבת סיפור. נכון על דרך המסאפורה האפטימולוגית. כל כתיבה של טקסט, וכל קריאה של טקסט, הם עבר בורחס מעשה אסתטי ייחודי וחיד-פעמי, ומשום גישתו זו היטיב בורחס להבין, שהמעשה האסתטי המיוחד, שעליו מושתת הרעיון של הקבלה כולה, הוא מעשה מקורי שראוי לחתמקד בו. כדי לרדת לטוף דעתו של בורחס ולהבין את הייחוד שמצא ברעיון של הטקסט הקודש, כפי שהוא בא לידי ביטוי בתפישת הקבלה, כדאי קודם כל להתבונן לרגע בהשוואה, שבורחס עצמו

קירוסה", הט 88, הן הרהרברתיות וששתיתן מסתיימות באות מ, ושהמלה הבאה היא בת המש אחריות, וכן הלאה, ועוד היה מסיק מזה מסקנות למיניהן היינו אומרים שזאיש נודח כמשוגע. אבל זה בדיוק מה שהמקובלים עושים לגבי הטקסט של ספר בראשית, מתוך אמונתם במהות ובמקור הקדושים של הטקסט. למרות עיסוקי האינטנסיבי מהחולת הקרוייה שלו בשאלת הקשר שבין טקסט לקורא, לא העלה בורחס בדעתו, עד פגישתו הראשונה עם הקבלה, קשר מהסוג שהמשינה הזאת מקבלת כמובן מאליה. אולי דווקא לנוכח הרעיון של הטקסט המושלם ניתן להבין את הצהרותיו החכופות של בורחס על כך שטקסטים ספרותיים, במיוחד אלה של, רחוקים מלהיות מושלמים.

המלהבות של בורחס מהרעיון של הטקסט הקרוש, כפי שהוא מופיע בקבלה, מציבה בפנינו עוד אחת מהאמביוולנטיות המרתקות שלו כסופר, שכן רעיון כזה איננו אלא ביטוי קיצוני ביותר של דרך התייחסות לטקסטים. שבורחס דווקא התנגד לה בעקביות ובחריפות עוד מתחילת דרכו הספרותית. בורחס נהג לדבר מתוך עמדה ביקורתית על "פולחן הספרים" ועל ה"אמונה התפלה" של הגירסה הטופית של טקסט כלשהו. "המושג של הטקסט בגירסתו הטופית", כתב בורחס פעם, "שייך לתחום הזה או לתחום העיפות". בורחס חשב, כי כשם שהטקסטים שלו אינם מושלמים, אף הטקסטים הקלאסיים ביותר אינם מושלמים, ואין לייחס לגירסה המקובלת שלהם מעמד אגדי או פולחני – לא ל"איליאדה", לא ל"קומדיה האלוהית" של דנטה ולא ל"דרך קיוויטה" האהובים עליו כל כך. וזהו, כאשר הוא פוגש מסורת מיסטיה, שאבן־הפינה שלה היא ההיפך המוחלט של התייחסותו שלו לטקסטים, בורחס מראה בה דוחף אותה לאחור מנושאי כתיבתו הספרותית.

בורחס לא למד עברית נמנית, ואת הידע שלו על הקבלה נאלץ לרכוש ממקורות מיסניים. פגישתו הראשונה עם הקבלה אירעה באמצעות הרומן "הגולם" מאת הסופר הגרמני גוסטב מיינקה (Gustav Meyrink), שהיה גם הספר הראשון שבורחס קרא בשפה זו עוד בנעוריו בזינדה. לימים קרא בורחס את ספריו של גרשום שלום, ובעת שביקר בישראל, לרגל קבלת פרס ירושלים לספרות ב־1970, הוא קיים שני מפגשים ארוכים עם חוקר הקבלה הנודע, בורחס תיאר את הפגישות הללו כמרגשות ביותר וכבעלות השפעה

הטקסט הקרוש, המכוון במיוחד ליהדות ולאויסלאם. הוא התפעל מאור, למשל, מהגורסאות השונות הנוגעות למעמדו של טקסט הקוראן באיסלאם: הקוראן כספר שקדם לשפה הערבית ולקיום בכלל; הקוראן לא ביצירת האל, אלא לפחות ברומים אחרים של . האיסלאם, כאחד מהאריי, העומד בשורה אחד עם זעמא, חסדו או צדקו. כך הוא התנ"ך למקובלים: לא זו בלבד שמילות הטקסט הן קדושות, אלא אפילו כל אות בו היא קדושה, שכן הטקסט נכתב ישירות ברוי האלוהים, ובכתיבת האלוהים אין דבר אחד שהוא פרי המקריות, ואין דבר אחד שאין לו משמעות מיוחדת ואפילו גורלית. זהו הכסיס לפיתוח הגימטריה, כמובן, וגם לכל הרגלי הרילוגים, הקריאה לאחור ובכוונתם שונים וכן למפתחות השונים המשוונים של המקובלים לקריאת הטקסט הקרוש.

הייחודיות של הטקסט הקרוש באה לידי ביטוי, בראש ובראשונה, בעת מעשה הברירה: לא רק שהטקסט הקרוש הוא יצירתו הישירה של האלוהים, אלא הברירה כולה מתנהלת דרך המלה: אלהים אומר, קודם כל, "זהי אור", ואז נברא האור. העולם נברא בעקבות המלה "אור" – כותב בורחס – או אולי בעקבות הדרך שבה אלוהים ביטא את המלה "אור". אולי אמר מלה אחרת ולא "אור", או אילו ביטא את המלה בדרך אחרת, אולי התוצאה לא הייתה דאור, אלא דבר שונה לגמרי.

הקריאה הקבליסטית של כתבי הקודש היא קריאה טוטאלית, הקריאה האולטימטיבית האפשרית לטקסט, וכמו שהקדוש חשיבה כה רבה למעמד המהבר כקורא של טקסטים קיימים, לא יכול בורחס שלא להרגיש משיכה עזה וסקרנות אינטלקטואלית עמוקה כלפי תופעת הקבלה. בורחס הכיר מסורות קוסמוגוניות מתרבויות רבות ומתקופות שונות, אך, ככל הנראה, המפגש עם הקבלה הוא שהצג בפניו, לראשונה, את הגישה הזאת: שהעולם נברא מתוך טקסט.

ברוח, שנוכח הטקסט הקדוש הרי טקסטים שנכתבו על ידי בני אדם אינם מושלמים. מי היה מעלה בדעתו לקרוא טקסט אנשי כלשהו ברילוגים, כל שורת כתיובן אחר, או בכל דרך שאיננה הדרך המקובלת? תארו לעצמכם, אומר בורחס, מה היינו חושבים על פרשן שהיה מציין את העוברת ששתי המילים הראשונות ב"דרך

עמוקה על עולמו הספרותי.

בורחס גם הכיר את ספריו של מרטין בובר בנושא. הוא מזכיר אותם בסיפורים ובמסות, הן באופן ישיר ומפורש והן בעקיפין. מן בתיאור הספרויה של מרטלי ארמולונסקי, הקורבן הראשון בסדרת מעשי הרצח של "המוות המצפן". בין הטפלים של חוקר החלמוד הנרצח, ליר איה "כתב הגנה על הקבלה", שמה של מטה שכתב בורחס עצמו, מצא הבלש לונרוט איה "תולדות הכת החסידית" ועד "בינגרפיה של הבעל שם טוב", המוכרים מאוד שמות ספריו של בובר.

הקורא בתואורים של שלום על סגנון הכתיבה האופייני לספרות הקבלית יופתע לגלות יסוד נוסף, הקושר בדרך מרתקת את היצירה של בורחס ואת הקבלה במשמעותן כמעשים אסתטיים. למשל שלום מתאר באחד מספריו את תהליך כתיבת ספר הזה. בתיאור הזה מספר שלום על הקשיים שבהם נתקל חוקרי הקבלה המקומיים, כאשר ניסו להגדיר את זהותו של המחבר. הנה התואר הזה נשמע ממש כאילו תואר שלום אחד מסיפוריו של בורחס. וכן כתב:

המחבר לא רק שאיננו מציין את המקורות האמיתיים שעליהם התבסס, אלא הוא אף מזכיר מקורות רמיוניים מתוך ספרים שלא היו ולא נבראו. הספר עמוס לעייפה ביציטוטים מומצאים ובהפניות מזויפות אל יצירות לא מציאותיות. הפניות אלה גרמו לחוקרים אבודים לחלוקים המיסטיים של הזה, יתר על כן, כל היציטוטים' הללו, כביכול... (ואנו חבים למחבר בעל חוש הזמור מפותח קטלוג מפורט של כל הספרויה של מעלה' הזאת) הם חלק אינטגרלי מכל התושאים המוחברים בטקסטים שבהם הם מופיעים. אותם יציטוטים מנוסחים בשפה ובסגנון זהים לאלה של השקספיר, ובדרך כלל הם חלק מהשיעור עצמו. לעיתים רחוקות בלבד מתייחסים היציטוטים הללו לספרים אמיתיים, ומשזו קורה, המקור הזה הוא החיפך הנגמור מטקסט עתיק יומין.

אלה הם אפוא עיקרי תהליך כתיבת ספר הזה, כפי ששלום מתאר אותו. נרמז לי שבשלב הזה אין צורך להוסיף ולהסביר עד כמה הם דומים לאלה העומדים ביסוד כתיבתו של בורחס.

שלום גם מספר שמשה דה לאון, הוא מחבר ספר הזה, יצר בכתיבתו רקע רמיוני בארץ-ישראל של המאה השנייה לסה"ג, ושם רברים בפיהם של רבי שמעון בר-יוחאי ובני אלעזר. דה לאון אפילו כתב בארמית, כרי לחוק את הרושם שהטקסט שלו מקורו אמנם בתקופה הזוהי, וזאת על אף שרשיעתו בשפה הארמית הייתה למעשה דלה למדי. ולמה נהג כך? לפי טענתו של דה לאון, הוא ידע שאילו הצהיר שהדברים הכתובים בספר הם פרי עטו, הרי מעטום היו קוראים בו ככל. התבוללה המוצלחת שלו הביאה אמנם קוראים רבים לספר הזה (אולי רבים הרבה יותר ממה שתואר לעצמו אי-פעם), ובאותה מידה אנתנו יודעים שקוראים רבים של בורחס נמשכו לעיתים קרובות לסיפוריו, בקריאה ראשונה לפחות, גם בגלל אותו ייחוס מקורות מוטעה, דומה במהותו לתבוללה של דה לאון, שבורחס ידע לצמצל בצורה כה יפה.

מעניינת העובדה שבורחס עצמו מצא לנכון להזכיר את המקרה של משה דה לאון דווקא במסה שהקדיש לניסיון להסביר את הקסם המיסתורי של דון קיחוטה. כפי שכבר ראינו, בורחס הזכיר פעמים רבות את הפרק התשיעי של הקיחוטה, שבו סרוואנטס קונה שוק של טולדו כתביד ערבי, ובו מופיע הסיפור השלם של "דון קיחוטה" עצמו. דוגמה זאת, ורבות אחרות דומות שבורחס הזכיר בהקשר הזה, ממחזשות את טישטוש הקו בין רמיון ומציאות העומד בבסיס הכתיבה שלו. כפי שכתב בורחס במקום הזה, הדוגמאות הללו הזכירו לי את הסיפור של משה דה לאון, אשר כתב ספר במאה השלוש-עשרה והפיץ אותו כפרי עטו של מישהו אחר. בן המאה השנייה.

לא ברור לי באיזה שלב בקריירה שלו, ובאיזו מידה, היה בורחס מודע לכך שספר הזה כתוב על יסוד סכניקות מהסוג הזה. המוכרות כל כך את דרך כתיבתו שלו. אבל נרמז לי שלאחר כל מה שנאמר עד כאן על בורחס, אין צורך להוסיף דברים על הדמיון המפתיע הזה ברמת הסכניקה. על אף המטרות השונות כל כך שבורחס ומחבר הזה שאפו אליהם כתיבתם, על כל פנים,

אותו בדרך שתנוע לדרות המרוחקים ביותר ומנוע מתפוחת המורל לשנותו. איש אינו יודע היכן כתב את המשפט הזה, ובאיזה מחזית, אבל דבר אחד ברור: המשפט משתמר בשלמותו, ובבוא העת הוא יתגלה בפני האישי הנבחר.

ואכן, חושב עכשיו צינאקאן, הזמנים הקשים הגיעו, ודיוקאן לו כמות האחרון בשושלת. יעני אלוהים את הזכות המיוחסת של קריאת הטקסט הקרוש. מאסרו בצינוק לא הפגי לרגע את תקוותו של צינאקאן להגיע לטקסט, שכן אולי ראה אותו כבר פעמים רבות, ולא נותר לו עתה אלא לחשוב ולגלות מה הוא. הלוא יש על פני האדמה אינסוף צורות עתיקות זמין, שאינן משתנות לעולם: אולי צורתו של הר היא המלה האלוהית, או אולי נהר או מפת הכוכבים בשמיים. אולם כל אלה משתנים לאורך זמן, גם אם אדם אחד לא יכול להבחין בכך בנימי חייו. צינאקאן חיפש אפוא דבר נועז יותר, חסין יותר מפני השינוי: אפשר שהבתולות האלוהית נמצאת בפניו שליו אפשר שהוא עצמו מטרת חיפושיו לאחר מחשבה רבה הגיע צינאקאן לפתרון: הבתולות האלוהיות חרוטות על עורו של הזיגור. סמיכותו הפיזית ליגור בצינוק לא היה בה אלא לחזק את הסברה הזאת.

זוהי כמובן המטאפורה של בורחס לרעיון של הטקסט האבסולוטי של הקבלה, ולניסיונות המקובלים להבין את המסר האלוהי שבו. כמו המקובלים, צינאקאן ישקיע עכשיו מאמצים רבים כדי לפענח את המשמעות הזאת ואכן, במשך השנים הבאות, בשניות הספורות שעמדו לזכותו מדי צהרי יום, הוא התאמץ ללמוד בדייקנות את צורתן ואת סידורן של החברבורות. אבל ככל שהלך הזמן התרחק צינאקאן מהשאלה הקונקרטיה של הטקסט שאותו ניסה לפענח מעל גבי עורו של הזיגור, והתרכז יותר ויותר בשאלה הכללית של המשמעות של טקסט אלוהי כזה באשר הוא. איזה סוג של משפט, שאל צינאקאן את עצמו, יכולה לכל נפש אבסולוטית לכתוב? תיאור הרהורי של צינאקאן סביב השאלה הכללית הזאת הוא כמעט העתק ישיר של החוויה שבורחס עצמו תיאר, כשהתאסף התגלה בפניו במרתף עלוב בבואנוס איירס, כאשר ראה את כל היקום כולו מרוכז בנקודה אחת:

חשבתו שיבכל שפה אנושית — אומר צינאקאן, כשהוא חושב על המשמעות של קיום טקסט קרוש — כל מלה

בורחס יכול לחקות ולנצל את העקרונות האסתטיים של הקבלה, בלי להיות מחויב בשום אופן לתוכן משנותיה.

בפרקים הקודמים הזכרתי כמה נושאים שבורחס משלך בכתיבתו, ואשר מקורם במסורת הקבלסטית. האלף, למשל — אותה נקודה בחלל שבה משתקפות בעת ובעונה אחת, אך מבלי להתשבב זו בזו, כל נקודות היקום — הוא אולי הבולט והידוע בנשאים הללו. גם הסיפור "דמוות המצפן" רווי באיזכורים קבליסטיים, והחיפוש אחר משמעותיותו של השם המפורש משתק תפקיד מרכזי בעלילה. חיפוש מדויק עור יותר בין שורות הטקסט של הסיפור הזה מראה, שבורחס השקיע בהרגלו, מאמץ רב בפרט של הכתיבה, והפרטים שבסיפור מבוטטים על ידיעה מעמיקה של הנושאים היהודיים שבהם הוא משחק בעלילה, אבל משיכתו של בורחס לקבלה ולרעיונות שלה מצאה את ביטויה לא רק בציוטות הרבה ובאיזכורים מהסוג הזה, אלא גם בדרך המקמקה ועמוקה הרבה יותר. בורחס חיפש דרך להזגים את המשמעות של המעשה האסתטי הכרוך ברעיון של הטקסט הקרוש האבסולוטי, כפי שהקבלה מבינה אותו, בלי לקשור אותו ישירות עם סביבה יהודית, או עם טקסט יהודי כלשהו. כדי לעשות זאת, חיבר בורחס, כדרכו מטאפורה אפיטטמוולוגית מתאימה: הרעיון של הטקסט הקרוש נבחן על ידי בורחס בסיפור "כתיבתו של האל", המתרחש במרכז אמריקה של תחילת המאה השש-עשרה, מיד לאחר הכיבוש הספרדי.

שמו של גיבור הסיפור הקצר הזה הוא צינאקאן (Tzinacan). לפני בואם של הספרדים היה צינאקאן מבשף בפרימירה של קאהולולום (Kaholom), אשר הועלתה באש בידי הכובש פדרו דה אלבארדו. צינאקאן יושב עתה בצינוק שצורתו הצי-כודרית וקרי היצה אותו, בצד השני כלוא יגור, אשר, כדברי בורחס, "מודד בצעדים טריים ושווים את הזמן ואת החלל של חשבו". צינאקאן מעליח לראות את הזיגור לשניות ספורות בלבד מדי יום, כאשר הסוחר מוריק אוכל ומים דרך צורה קטן שבתקרת הצינוק.

בימים הארוכים של חשבי נזכר צינאקאן, שעל פי מסורת עמו חזה אלוהים את החורבן והחרס שבסוף כל הזמנים. כדי להקדים תרופה למכה, עור בוים הראשון של הכריאה, כתב אלוהים משפט קסום שבעזרתו ניתן להחמיר על כל הרעות שיבואו. הוא כתב

לנוכח המשיכה הזאת מתעוררת גם השאלה, באיזו מידה יש להתייחס לטקסטים של בורחס עצמו כדרך שהקבלה מתייחסת לטקסט המקראי. כאמור, בורחס עצמו נהג להדגיש את האופי הלא-מושלם של כתביו. הוא ראה תמיד מקום לשינויים ושיפורים בטקסטים שלו, וידוע לנו על שינויים רבים שהוא הכניס בהם גם לאחר הפירסום. דיברנו גם על קווי הדמיון הרבים שבין להפניתי של בורחס לבין כתבתו של משה דה לאון, בכל הנוגע להפניתי והציטוטים המפוברקים. ברור מאלי, שלא ניתן לקרוא כל טקסט אנטי, ובוודאי לא טקסט הבנוי באופן הזה, כדרך שמתוהחיים לטקסט קדוש. אבל יחד עם זאת ראינו בפרקים הקודמים דוגמאות רבות למדי, שבהן הפרטים הקטנים שבטקסט הם בעלי משמעות והמצפן, וכיצד מצביעים כל הפרטים הקטנים על תרומת אחר גדולה של בורחס, שמטרתה לערער את מושג הזמן, כפי שמקובל לתפוש אותו ושעליו מבוססת, כביכול, הקירחת של לונרזט כולה.

אם כן, ההתייחסות הקבלסטית לטקסט משמשת לבורחס מחד מקור משיבה אינטלקטואלי ומושא לכתובה ספרותית, אבל מאידך גם אידיאל כתיבה שאליו שאף להביא את הטקסטים שלו. יחסו של בורחס לקבלה מתמצת בציטוט הבא, הלקוח מאחד ממסותיו המוקדמות "כתב הזנגה על הקבלה":

עצם הרעיון של קיום טקסט אבסולוטי [כפי שהקבלה תופשת את התנ"ך] הוא בבחינת נס היעולה על כל אלה המתזארים בעמודי הטקסט עצמו. ספר שאינו נחנך לחסיי האקראי, למנגנון של אינסוף כוונות, של וריאציות מרוקנות, של ההגליונות האורביות במסתור, של אורות רבים החוזרים זה אל תוך זה – איך לא לחקור ספר כזה עד כדי אבסורד, עד כדי דיוק מטפרי, כפי שעשתה הקבלה?

מקפלת בתוכה את היקום כולו, להגיד טיגריס הוא להגיד כל הטיגריסים שהולידו אותו, הצבאים והצבים שהוא טרף, העשב שהזין את הצבאים, האדמה שהיא אם העשב, השמיים שהאירו את האדמה, חשבתני שבשפת האלהים כל מלה אוצרת באדמה את השרשרת האינסופית הזאת של מעשים, ולא במשמעות, אלא באופן מפורש, ולא בוח אחר זה, אלא בעת וכעונה אחר. עם חלוף הזמן, עצם המתשבה על משפט אלוהי נראה בעיני ילדותי, או שמא כופר. אלהים, חשבתני, רי לו אם יאמר מלה אחת, וכמלה הזאת מצויה הכוליות, אין מלה שהוא אמר, שהיא קטנה מן העולם או מסכום כל הזמנים. המילים האנושיות העלובות והיומרות "הכל העולם, היקום" הן על קלוש או החחזות של אותה מלה אלוהית השקולה לשפה ולכל מה ששפה יכולה להכיל.

כאשר מצליח צינאקאן לזהיין את פשר הכתב האלוהי על פני עורו של היגואר מחרחש ארוזע של התעלות מיסטית שבורחס מתאר במילים שכבר פגשו בסיפורים אחרים שלו. החוויה המיסטית הזאת קשורה תמיד בהתבררות עם היקום כולו ועם אינסוף העובדות המרכיבות אותו. וכל מעשה אנושי אפשרי נראה תמיד עלוב וחסר משמעות, כתיאורו של בורחס בהשוואה לחוויה האינסופית הזאת. ולכן, עכשיו, כשביכולתנו לפרוץ את חומות הצינוק, להכריע את אלכארדו, לכנות מחדש את הפירמידה ולהשיב על בנו את הפולחן שבראשו הוא עמד, מבין צינאקאן שאין בכך כל תועלת. הוא נשכב על רצפת הצינוק, וכך הוא מעביר את כל זמנו "עד אשר ישבהוהו הימים".

זוהי אפוא המטאפורה האפוסטומולוגית, שדרכה מבהיר בורחס את משמעות הרעיון של הטקסט האלוהי, של הטקסט המושלם הקריאה הקבלסטית של כתבי הקודש הוא קריאה סוטאלית, ממש כמו קריאתו של צינאקאן בסיפור. זוהי, כאמור, הקריאה האוטוסימטיווית האפשרית לטקסט כלשהו, ובורחס אף על פי שכל טקסט היה בשבילו החיפץ הגמור מטקסט מהסוג הזה, לא יכול שלא לחוש משיכה עזה לרעיון הטמון בסוג קריאה שבו.